

Andries Teeuw

12 augustus 1921 – 18 mei 2012

Andries Teeuw, beter bekend als Hans Teeuw, overleed op 18 mei 2012 in Leiden. Daarmee kwam een einde aan een lang en actief wetenschappelijk leven: zijn laatste wetenschappelijke project had hij enkele maanden voor zijn dood afgesloten.

Andries Teeuw werd op 12 augustus 1921 in Gorinchem geboren. Zijn vader gaf daar les aan de ambachtsschool. Na in 1938 zijn gymnasiumdiploma behaald te hebben begon Teeuw in Utrecht aan de studie klassieke letteren. Al na enkele weken vertrok hij echter naar Leiden en schreef zich in voor de studie Indologie, de opleiding voor taal- en bestuursambtenaren in Nederlands-Indië. Die studie werd van overheidswege bekostigd, en een overheidsbaan was gegarandeerd. Uit de taalrichting van deze opleiding zou later de studierichting Indonesische talen voortkomen. In 1941 legde hij het kandidaatsexamen af. Examens afleggen was in dat jaar nog mogelijk, ondanks de sluiting van de Leidse universiteit in 1940 door de Duitse bezetter. Daarna studeerde Teeuw verder bij Jan Gonda in Utrecht. Teeuws eerste publicatie, een register op de tekst en vertaling van Babad Tanah Djawi, dateert uit die tijd (1941).

Op 6 februari 1943 werden door de Duitsers als represaille voor de aanslag op de NSB-er Hendrik Seyffardt in verschillende studentensteden razzia's uitgevoerd, ook in Utrecht. Hans Teeuw werd opgepakt en kwam in het kamp Vught terecht. Hij werd om onduidelijke redenen na zes weken weer vrijgelaten. In die tijd (maart 1943) werd de loyaliteitsverklaring voor studenten ingevoerd. Teeuw weigerde die te tekenen en dook onder in de buurt van Gorinchem. Zijn studie bij Gonda zette hij per correspondentie voort. In 1944, toen dat ondanks de steeds moeilijker wordende oorlogssituatie nog net kon, reisde Gonda naar hem toe om hem zijn laatste doctoraaltentamens af te nemen.

Kort na de oorlog, op 11 juni 1945, legde Hans Teeuw *cum laude* het doctoraalexamen af met Javaans als hoofdvak en begon hij direct aan het promotietraject. Gonda bezorgde hem daarnaast een kleine aanstelling om Javaans te doceren (1945-1947). Op 1 september 1945 trouwde Teeuw met zijn schoolliefde Francina Johanna de Vries, beter bekend als Joosje. Hun dochter Marijke, de eerste van hun vijf kinderen, werd in 1946 geboren. Op

6 december van dat jaar promoveerde Hans Teeuw *cum laude* bij Gonda op de Nederlandse vertaling van een Oud-Javaanse *kakawin*, een lang episch gedicht, waarin de geschiedenis van de kwaadaardige demon Bhoma wordt verteld. Hij begon direct daarna aan de bestudering van een tweede *kakawin*, *Hariwangsa*, die in 1947 grotendeels af was. In de jaren daarna, in Indonesië, werd nog materiaal uit andere handschriften verwerkt, en het boek werd in 1950 gepubliceerd.

In 1947 vertrok Teeuw naar Indonesië, in het jaar daarop gevolgd door zijn vrouw met inmiddels twee kinderen. Daar zou hij tot 1951 werkzaam blijven aan de Universiteit van Indonesië. Toen bij Teeuws vrouw Joosje tbc werd geconstateerd moest zij terug naar Nederland om te kuren, gevolgd door de twee dochtertjes die bij grootouders werden ondergebracht, zodat Teeuw twee jaar lang, tot aan zijn terugkeer naar Nederland, van zijn gezin gescheiden was.

In opdracht van zijn directe werkgever, het Instituut voor Taal- en Cultuuronderzoek (ITCO) begon Teeuw samen met de bekende Indonesische lexicograaf W.J.S. Poerwadarminta aan een Indonesisch-Nederlands woordenboek, dat in 1950 verscheen en sindsdien algemeen gebruikt is. Een herziene druk verscheen al in 1952. Teeuw bleef, ook na zijn emeritaat, altijd bezig met het verzamelen van nieuwe woorden en uitdrukkingen, en op verzoek van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) bracht hij in 1990 een nieuwe uitgave van het woordenboek uit, die sindsdien voortdurend is herdrukt.

Toen de politieke situatie in Jakarta het werken steeds moeilijker maakte ging Teeuw naar Lombok om daar dialectonderzoek te doen. Dat deed hij door zich per fiets over het eiland te verplaatsen en de lokale taalverschillen te noteren. Het resulteerde in een dialectatlas, die in 1951 verscheen.

Ook daarna bleef hij actief op het gebied van de taalkunde. Zijn bibliografie van taalkundige publicaties over het Maleis en het Bahasa, verschenen in 1961, was tot aan de internetperiode een onmisbaar hulpmiddel voor linguïsten. Maar zijn belangstelling voor literatuur, het gebied waarmee zijn wetenschappelijke reputatie in de eerste plaats verbonden is, manifesteerde zich al in zijn eerste Indonesische jaren. Van 1950 tot 1951 gaf hij, in de functie van buitengewoon docent, les in de moderne Indonesische letterkunde aan de Universitas Indonesia. Dit onderwijs maakte deel uit van de 'cursus-Fokker', een vervolgopleiding voor Indonesische hoofdonderwijzers.

In zijn boek over Pramoedya Ananta Toer, verschenen in 1993, vertelt Teeuw over zijn verbazing en teleurstelling toen zijn cursisten negatief bleken te oordelen over Pramoedya's net verschenen, in de gevangenis geschreven roman *Keluarga gerilja* (Guerrillafamilie). In zijn recensie uit 1951 in *De Nieuwsgier* had Teeuw dit boek 'de eerste volwaardige Indonesische roman' genoemd. Het werd hem echter al spoedig duidelijk, schrijft hij in *Pramoedya*, dat de roman geheel buiten de verwachtingshorizon van zijn cursisten lag. Hun literaire normen waren bepaald door de vooroorlogse Minangkabause streekromans van Balai Pustaka, het Nederlandse overheidskantoor voor de Volkslectuur.

De passage waarin Teeuw deze reactie beschrijft laat veel zien van de manier waarop hij zelf in deze zaak stond: 'Deze reacties toonden aan, hoezeer dit boek vernieuwend was, een revolutionair verschijnsel in de nog jonge moderne Indonesische letterkunde. Anderzijds had de indruk die het boek op mij maakte stellig iets van doen met mijn positie als Nederlander in het land waarvan Nederland de onafhankelijkheid eindelijk, eind 1949, had aanvaard en erkend, na de uitzichtloze oorlog die vier jaar lang volgehouden was. De vragen van schuld en menselijkheid, die zo nadrukkelijk aan de orde gesteld worden in deze roman, waren voor mij in die situatie zeker niet theoretisch of abstract.' Teeuws sympathie had, zoals hier nog eens duidelijk blijkt, na de oorlog van meet af aan gelegen bij het Indonesische streven naar onafhankelijkheid, een standpunt dat overigens niet door al zijn Nederlandse relaties gewaardeerd werd.

De hierboven beschreven episode illustreert Teeuws groeiende belangstelling voor de literatuurwetenschap en zijn verlangen om de Indonesiërs op dit gebied te instrueren.

In 1952 werd Teeuw benoemd tot hoogleraar vergelijkende en algemene taalwetenschap aan de Utrechtse Universiteit. Heel lang zou hij daar niet blijven. In 1955 werd hij in Leiden benoemd tot hoogleraar in de taal en literatuur van het Maleis en het Bahasa Indonesia, waarmee hij, na een korte tussenperiode waarin P.E. de Josselin de Jong op de leerstoel Maleis was benoemd, de opvolger werd van G.W.J. Drewes die de leerstoel Arabisch en instellingen van de islam zou gaan bezetten.

Het was geen gemakkelijke tijd voor de studie van Indonesisch. De politieke relatie met Indonesië werd verstoord door de Nieuw-Guineakwestie, een zaak waarin Teeuw, net als tijdens de onafhankelijkheidsstrijd, kritisch

stond tegenover het beleid van de Nederlandse regering. Voor de Indonesische regering was de kwestie aan het eind van de vijftiger jaren reden om de diplomatieke relaties met Nederland te verbreken. Aan deze situatie kwam een einde door het Nieuw-Guinea-akkoord van 1962. De moeizame politieke verhoudingen in die jaren hadden hun effect op de toeloop van studenten voor Teeuws vak: er waren maar weinig studenten. Wel had inmiddels zijn eerste promotie plaatsgevonden. In 1958 was Teuku Iskandar bij hem gepromoveerd. Teeuw ontving in die tijd ook al uitnodigingen van buitenlandse universiteiten: in het academisch jaar 1962-63 was hij *visiting professor* aan de University of Michigan, en in 1966 adviseur voor het Maleise woordenboekproject dat aan het Dewan Bahasa dan Pustaka (Instituut voor Taal en Literatuur) in Kuala Lumpur werd uitgevoerd.

Teeuw zou steeds onvermoeibaar bezig blijven om de contacten tussen de Nederlandse en de Indonesische academische wereld gaande te houden en te bevorderen. Tegen het einde van de zestiger jaren verbeterden de politieke relaties met Indonesië, wat resulteerde in het sluiten van het Cultureel Akkoord. Teeuw zou een leidende rol spelen bij de implementatie daarvan. Van 1970 tot 1985 was hij voorzitter van de Commissie van Advies voor de tenuitvoerlegging van het akkoord. In 1975 initieerde hij in dat kader het Programma Indonesische Studiën (PRIS). Er werd een bureau opgezet, gevestigd in Leiden, dat zorg droeg voor de uitvoering van het programma. Teeuw was van 1975 tot 1992 voorzitter van het Steering Committee.

Vele studenten uit allerlei vakgebieden hebben in de loop der jaren van het programma gebruik gemaakt, en de samenwerking heeft geresulteerd in tientallen promoties in Nederland zowel als in Indonesië. Teeuws bemoeienis betrof niet alleen de formele kant van de samenwerking. Hij was ook in hoge mate persoonlijk betrokken bij het wel en wee van de studenten en onderzoekers die aan de programma's deelnamen. Indonesische studenten en onderzoekers die naar Nederland kwamen werden in huize Teeuw gastvrij ontvangen. De rol van Teeuws vrouw Joosje, jarenlang actief in de begeleiding van buitenlandse studenten en onderzoekers aan de Leidse universiteit, moet in dit verband ook zeker worden gememoreerd.

Teeuw bekleedde vele bestuurlijke en organisatorische functies. Van 1970-1972 was hij voorzitter van de stichting Wetenschappelijk Onderzoek van de Tropen en Ontwikkelingslanden (WOTRO); van 1970-1985, met korte onderbrekingen, voorzitter van de vakgroep Zuidoost-Azië en Oceanië. Van groot belang was zijn voorzitterschap van het KITLV, dat op krachtige instigatie van

Teeuw en Uhlenbeck van Den Haag naar Leiden verhuisde en zich daarna van een nagenoeg ingeslapen instituut ontwikkelde tot een zeer actief centrum van onderzoek op het gebied van Indonesië dat ook door de eigen publicaties (zie bijvoorbeeld de serie *Bibliotheca Indonesica*) een vooraanstaande rol vervulde.

Teeuw was zeer betrokken bij de politieke ontwikkelingen in Indonesië en hield zich daarvan uitstekend op de hoogte. Teeuw heeft nooit, zoals anderen, openlijk stelling genomen tegen het bewind van Soeharto. Door sommigen is hem dat verweten. Zij realiseerden zich daarbij vermoedelijk niet dat daardoor veel van de academische samenwerkingsprojecten waarvoor hij zich inzette onmogelijk zouden zijn geworden, tot schade van allen die ervan profiteerden, met name ook de Indonesische academici.

In een interview met Lisette Lewin in *de Volkskrant* van zaterdag 31 mei 1986 geeft Teeuw een helder beeld van zijn standpunt: 'Ik heb mij altijd op het standpunt gesteld: wanneer ik dingen zou doen die ik niet kan verantwoordwoorden voor mijn geweten, doe ik het niet meer, maar zolang ik daar zit ben ik iemand die de politiek van de Nederlandse regering niet moet gaan dwarsbomen. Anders moet ik uit die commissie [de culturele adviescommissie] stappen en actie voeren. Er zijn natuurlijk mensen die zeggen: je moet niet samenwerken met die universiteiten. Ze moeten daar eerst maar eens flink in verzet komen. Ze heulen met het regime en je ondersteunt het regime door daar les te geven. Mijn grens ligt wat dat betreft op het ogenblik dat mijn Indonesische vrienden, van wie ik weet dat ze kritisch staan tegenover het regime, zeggen: kom niet meer.'

Op wetenschappelijk gebied was Teeuw zeer productief, en zijn onderzoek besloeg een breed terrein. De bibliografie die bij zijn emeritaat in 1986 verscheen telt 234 nummers, en ook daarna is zijn wetenschappelijke productie indrukwekkend geweest. Behalve met de moderne Indonesische literatuur hield hij zich bezig met teksten in het Oud-Javaans, Oud-Soendanees en klassiek Maleis. Zijn editie van de klassiek Maleise tekst *Shair Ken Tambuhan* (1966) werd op brede schaal gebruikt en geapprecieerd, en zijn uitgave in samenwerking met anderen van de Oud-Javaanse *Śīwarātrikalpa* (1969), waarin uitgebreid aandacht werd besteed aan de bredere literaire context van dit werk, gaf een belangrijke nieuwe impuls aan de filologische bestudering van Indonesische teksten.

Al tijdens zijn periode aan de Universitas Indonesia publiceerde Teeuw zijn eerste boek op het gebied van de Indonesische letterkunde, *Voltooid*

Voorspel. Indonesische literatuur tussen de twee wereldoorlogen (1950). Het vormde de opmaat tot zijn standaardwerk *Modern Indonesian Literature* (1967), in een latere editie (1979) uitgebreid tot twee delen. Aan de door hem zo bewonderde Pramoedya Ananta Toer wijdde hij de mooie en toegankelijke studie *Pramoedya Ananta Toer: De verbeelding van Indonesië* (1993) die niet alleen inzicht geeft in het werk van Pramoedya en de politiek-maatschappelijke achtergrond van zijn werk, maar zoals de eerder in dit stuk gegeven citaten tonen ook veel laat zien van de manier waarop Teeuw zelf tegen allerlei kwesties met betrekking tot Indonesië aankeek.

Teeuws wetenschappelijke benadering van de literatuur veranderde toen hij aan het eind van de jaren zeventig kennis maakte met de literatuurtheoretische benadering zoals die door Jausz werd beoefend. Jongere Indonesici zoals Henk Maier en Gijs Koster waren hem daarbij voorgegaan. Teeuw was altijd sterk gericht op kennisoverdracht, en daaruit kwam ook zijn behoefte voort om ook Indonesische studenten en onderzoekers breder bekend te maken met de theoretische literatuurwetenschap. Het zou resulteren in een, in het Indonesisch geschreven, algemene inleiding op dit terrein, die in 1984 verscheen.

Teeuw werd in 1971 benoemd tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Bij zijn benoeming werd met name de omvang en kwaliteit van zijn wetenschappelijk werk geroemd. Ook van Indonesische zijde kreeg hij wetenschappelijke waardering: in 1975 ontving hij een eredoctoraat van de Universitas Indonesia in Jakarta.

Teeuw was een beminnelijk mens, die zowel op bestuurlijk als op wetenschappelijk gebied harmonieus met anderen samenwerkte. Hij publiceerde geregeld samen met collega's. Op diens verzoek maakte hij in 2006 de door zijn overleden vriend en collega J. Noorduyt begonnen editie van drie oude Soendaneese teksten af. Tekenend voor hem is ook de manier waarop hij moderne Indonesische literatuur toegankelijk probeerde te maken voor het Nederlandse publiek. Hij zag zijn eigen beperkingen als literator in en zocht daarom samenwerking met Nederlandse auteurs. Samen met Beb Vuyk publiceerde hij in 1967 een bundel moderne Indonesische verhalen, en in 2001 verscheen een vertaling door Rudy Kousbroek en Teeuw van gedichten van Amir Hamzah.

Teeuw ging in 1986 met emeritaat. Zijn afscheidsrede (*De tekst: er staat niet wat er staat – of toch soms?*) handelde over een kwestie die steeds een

centrale plaats had ingenomen in zijn wetenschappelijk werk, namelijk de noodzaak om filologische bestudering van teksten te verbinden met literatuurwetenschappelijke interpretatie.

Nog vijftienvintig jaar van wetenschappelijke activiteit, resulterend in vele belangrijke publicaties, zouden er op zijn emeritaat volgen. In die tijd bekleedde hij verschillende gasthoogleraarschappen aan buitenlandse universiteiten: in 1988 aan de Universiteit van Peking; in 1990 aan Berkeley, en in 1987-1991 aan de Gadjah Mada universiteit in Yogyakarta, waar hij ook in 1977-1978 al gasthoogleraar was geweest. Ook bestuurlijk bleef hij actief in de culturele samenwerkingsprogramma's met Indonesië waarin hij van het begin af een drijvende kracht was geweest.

In de laatste jaren van zijn leven keerde Teeuw terug tot het onderwerp waarmee hij zijn wetenschappelijke loopbaan begonnen was, het Oud-Javaanse epische gedicht over de demon Bhoma. In 2005 publiceerde hij, in samenwerking met Stuart Robson, een teksteditie met Engelse vertaling van het werk. Ook daarna liet de *Bhomântaka* hem niet los. Hij was een poëzieliefhebber (Nijhoff was zijn favoriete dichter), en ook als dichtwerk wilde hij de *Bhomântaka* meer bekendheid geven. Toen hij, samen met een van zijn inmiddels gepensioneerde kinderen, weer Homerus ging lezen, werden de Nederlandse Homerusvertalingen van H.J. de Roy van Zuydewijn voor hem een stimulans om ook de *Bhomântaka* in poëtische vorm voor het Nederlandse publiek toegankelijk te maken. Aan die taak wijdde hij zich in de laatste jaren van zijn leven. Niet lang voor zijn dood sloot hij zijn werk af. Zijn oud-leerling Willem van der Molen, met wie hij veel over zijn werk had gesproken, heeft de taak op zich genomen om de vertaling in druk te bezorgen.

Hoe levend Teeuws reputatie ondanks zijn hoge leeftijd nog steeds in Indonesië was bleek uit de drukbezochte herdenkingsbijeenkomsten die na zijn overlijden op verschillende plaatsen in Indonesië werden georganiseerd. Het laat zien hoezeer zijn inspanningen om tot culturele samenwerking met Indonesië te komen vrucht hebben gedragen. Zijn naam blijft verbonden aan de Professor Teeuwprijs, een prijs die eens in de twee jaar wordt uitgereikt aan iemand die een bijzondere bijdrage heeft geleverd aan het versterken van de culturele banden tussen Nederland en Indonesië.